

Az ezen népbíróságok által meghozott elmarasztaló ítéletek – halál, életfogytig tartó szabadságvesztés, hosszú börtönbüntetés, kényszermunka stb. – erőteljesen befolyásolták egy letűnt korszak politikusainak, katonáinak történelmi megítélését. Szinte elképzelhetetlen lett volna, hogy egy, a jog eszközeivel elmarasztalt személyről a történész árnyaltabb képet fessen. Minek tekintették volna azonnal őt?

Ezeknek az egykori ítéleteknek, elmarasztalásoknak máig érződik a hatása és a jog és a történelem csak nem akarja elengedni egymás kezét. A magam részéről úgy vélem, hogy a jogi úton történő elégtétel a „justizmordok” áldozatainak nem hozza meg a történelmi megítélés azonnali változását. Úgy látom, hogy ez csak arra teremtené meg a lehetőséget, hogy a történész immáron csak a történetírás eszközeivel és módszereivel törődjön. Ekkor következhetnének a szakmai viták, a források egybevetése, az adott korszak lehetőségeinek, cselekvési korlátainak elmezése. Az én véleményem ugyanis az, hogy minden eseményt, minden történelmi személy cselekedeteit az adott kor viszonyai között kell vizsgálni. Minden ettől eltérő megközelítés könnyen a „mi lett volna ha” területére térít bennünket. Ettől pedig szinte kivétel nélkül elhatárolja magát mindenki, noha a gondolattal szinte kivétel nélkül valamennyien eljátszunk.

Úgy látom, hogy ma még politikai vitákat indukálhat az a történész, aki a „sine ira et studio” elv alapján kíván olyan személyekhez közelíteni, akik a korábban vázolt népbíróságok által elítéltek kategóriájában tartoznak. A felfokozott politikai légkörben senki sem arra figyel, hogy az 1945-, 1946- vagy 1947-ben meghozott ítélet ma már nem állná ki a törvényesség próbáját, hanem azt, hogy egy letűnt rendszer valamilyen prominens képviselőjét kívánja új megközelítésben bemutatni. Amíg ez nem változik és a történészi viták nem kerülnek vissza a szakmai érvelések egymás véleményét meghallgató medrébe, addig nem lesz túl egyszerű huszadik századi történelmünkről a valóshoz közelebb álló képet festeni. Ehhez elengedhetetlen az események szereplőinek bemutatása, hibáikkal és erényeikkel, igazukkal és tévedéseikkel együtt. Nem szabad azonban, hogy a történelem a jog helyett magára vállaljon olyasmit, amely nem a feladata. A történész nem bíró, hanem az a feladata, hogy a legjobb ismeretei és tudása alapján igyekezzen bemutatni a múltat. Természetesen hibázhat ő is, de nem szabad nyilvánvaló tévedéséhez ragaszkodnia. Képesnek kell lennie önmagával is szembenézni – a múlt és a jövő érdekében is!

Talán úgy tetszik, hogy kissé elkanyarodtam a címtől, noha csak részben. Részben, mert az itt vázolt problémák megoldása nélkül nehezen elképzelhető, hogy huszadik századi történelmünk meghatározó személyiségeit a valósághoz hűen mutathassuk be, pedig arra igen csak nagy szükségünk lenne valamennyiünknek! Ha ezt sikerül majd elérni, akkor számos, ma még homályos pontja lehet tisztább múltunknak, mely minden mozzanatával együtt a miénk.

SZAKÁLY SÁNDOR

”Puskaporos hordó” vagy talán mégsem?

Nemrégiben jelent meg a Pedagógus Szakma Megújítása Projekt Programiroda támogatásával egy tanulmánykötet, mely a magyar oktatási rendszer mindmáig legneuralgikusabb, legvitatottabb területével, a történelemtanítással foglalkozik. A tanártársadalom az ilyen kötetekhez általában szkeptikusan viszonyul, hiszen az utóbbi években a szakmát és a közvéleményt e témakörrel inkább a hangoskodó dilettánsok, a sommás vulgár nézeteket produkáló megnyilatkozásai árasztották el anélkül, hogy a történelemtanítás valóban óriási – s mindenki által ismert – gondjait érdemben enyhítették volna.

A V. Molnár László által rendkívül igényesen, nagy szakmai tudással és rutinnal szerkesztett kötet azonban most igazi fordulópontot jelent a szakmethodika berkeiben, sőt bátran állíthatjuk, valódi mérföldkő a történelemtanítás megújítási folyamatában. A szerkesztő szó szerint vette a tanulmánykötet címében jelzett szándékot, s az új törekvéseket képviselő tanulmányokat formálta szerves egésszé.

A kötet célját s az ezt szolgáló szerkezetet így jellemzi önálló tanulmányként is funkcionáló bevezetőjében: „Kiadványunk alapvetően két szerkezeti egységre tagolható, hiszen az egyetemes és magyar történelem tanításának neuralgikus pontjai mellett szakmethodikai írásokat is közöl. E 'kettősség' teszi lehetővé ..., hogy a szaktudományi és módszertani törekvések végre találkozzanak az iskolai oktatásban, és kölcsönösen megtermékenyítsék egymást.”

V. Molnár László – éppen az oktatásban is közvetlenül hasznosítható cél érdekében – rendkívül praktikus szerkesztési módszert alkalmaz, amikor a tanulmányokat a történelmi periodikának rendeli alá. Így a szaktanár egy-egy tematikus egység feldolgozása-akor par excellence alkalmazhatja a kötet írásait.

Az elkövetkezendő időszakban minden bizonnyal tanári kézikönyvvé váló mű azonban nem „könnyű” olvasmány, főként azért, mert az első kendőzetlen, kegyetlenül őszinte hangon megszólaló, a hibákra, eltévelyedésekre, anomáliákra rádöbbenve jobbítani akaró szakmai munka. Bizonyára pro és kontra indulatokat is kavar majd, hiszen nem könnyű szembesülni egy olyan írással, amely már a bevezető harmadik sorától figyelmezteti olvasóját: „A felvételi vizsgák évről évre arról tanúskodtak, hogy a középiskolások közel kétharmada nem rendelkezett elmélyült, megbízható ismeretekkel. A felsőfokú tanintézmények kapuján kopogtató fiatalok kronológiai és topográfiai tájékozottsága, történelmi látás- és gondolkodásmódja, fogalomhasználata, szakirodalmi ismerete felettébb hiányos és bizonytalan volt.”

Az előbbi figyelmeztetés nem egyfajta „kincstári pesszimizmus” megnyilvánulása csupán, sugallják a kötet írásai. Többségük – változatos megközelítésben – arról a gondról szól, melyet az egyik szerző, *Menyhárt Lajos* rendkívül pregnánsan így foglal össze: „Borotvaél szélességű ösvényen haladva kell törekednünk a történettudomány és a tantárgy megtépázott becsületének megmentésére. A feladat szinte megoldhatatlannak tűnik, de kísérletet kell tenni.”

A közvélemény – és nem egy esetben a szakma – számára a történelemoktatás tartalmi megújítása a XX. század történelmének újragondolását, átértékelését jelenti, noha a történelemoktatás teljes ismeretanyagának, szerkezetének revideálása, korrekciója szükséges.

Ezt igazolja a kötet első tanulmányában *Kertész István*, aki „Az ókori görög és római történelem tanításának problémáit” fejtegetve olyan alapvető kérdéseket taglal, melyeknek a történelemtanítás mindannapjaiban végre „polgárjogot” kell nyerniük. Például az ókori „osztálytársadalmak” merev, sematikus vulgárszemlélete helyett a valós differenciált társadalmakkal ismerkedjenek meg végre a tanulók; mennyiben beszélhetünk „rabszolgatartó” társadalmakról, mikor zárult le a klasszikus ókor, mi volt a hellenizmus s hogy az iskoláskönyvek reminiszenciái helyett „ideje volna már felismerni, hogy az ókor sem a csodák világa volt”.

Klaniczay Gábor ugyanerre hívja fel a figyelmet „A középkori egyetemes történelem oktatásának problémáiról” írt figyelemreméltó és főleg megszívlelendő tanulmányában. Egyrészt megállapítja, hogy: „A közelmúlt történelemtankönyvei, ha jelentős mértékben színesítették is azt a száraz, sematikus képet, amit hajdan a történelmi materializmus festett a 'feudalizmus' gazdasági és társadalmi 'fejlődéséről', valamint az 'osztályharcokról', alapján véve nem szakadtak el a determinisztikus fejlődési képlettől. Hiányolom belőlük a középkor történelmi jelentőségének azt az alapvető átértékelését, ami az utóbbi fél évszázad történetírásában bekövetkezett.”

Másrészt érvényt kíván szerezni a középkori történelem kontinuitás-elemeinek az oktatásban: „A középkor történelme jó lehetőséget ad arra, hogy egy újszemléletű történelemoktatás megvalósulhasson. Kellőképpen különbözik a modern világtól, megértéséhez, megismeréséhez valóban le kell győzni egy bizonyos távolságot. Ugyanakkor kellőképpen közeli a jelenünkben (hiszen jobbára ma is a középkorban született államokban élünk, sokan középkori városok utcaköveit koptatják, naponta, az iskolák, az egyetemek, a piacok s életünk más keretei is akkor alakultak ki), s ezáltal reményünk lehet, hogy a megismerés nyomán olyan tanulságokkal, olyan emberi élményekkel ismerkedhetünk meg, amelyeket saját korunkban is hasznosítani tudunk.”

A differenciált és valós „középkor-kép” kialakításához szolgáltatnak magyar történeti vonatkozásokban adalékokat *Kordé Zoltán – Sebők Ferenc* illetve *Draskóczy István* tanulmányai, melyek azért érdemelnek figyelmet, mert megállapításaik, adataik közvetlenül beépíthetők a tanítási órák anyagába.

Ugyanígy használhatók fel *Poór János* szellemes és sok újdonságot közvetítő írásának (A kora újkori egyetemes történelem néhány problémája) a periodikára, a gazdaság- és életmódtörténetre vonatkozó adatai; nemkülönben *Kalmár János* gondolatébresztő sorai, melyek a XVIII. századi történelem eddig előszeretettel alkalmazott sémáitól kívánják megtisztítani a magyar történelem ismeretanyagát.

Kegyetlenül őszinte, ám sajnos még mindig aktuális *Barta Gábor* véleménye „A kora újkor ürügyén...” az egyetemi – s ettől elválaszthatatlanul a középiskolai történelemoktatásról. Írása minden bizonnyal sokkolni fogja olvasói nagy részét, ám remélhetően e sokterápia következtében előbb-utóbb a gyógyulás jelei is megmutatkoznak, hiszen végre szembesülnünk kell a szomorú valósággal, amit a történelem tantárgyól ír: „... az eredendően mozgalmas, összetett, emberekről, hatalomról, magatartásról szóló történelem az unalmas, kedv nélkül tanult tantárgyak egyike lett.”

Menyhárt Lajos már említett tanulmánya „A XIX.-XX. századi egyetemes történelem tanításának néhány problémáját” taglalja arról az alapkérdésről, melyet így fogalmaz meg: „A modern kor történetének megismerése, különösen a XX. századi folyamatok megértése nyomatékosan érvényessé teszi a mondást: 'Historia est magistra vitae'. A modern műveltséghez szükséges ismeretek mellett a korszerű gondolkodás elsajátítását, a valóságátalás képességét is elősegíti, s a racionális nemzeti önbecsülés kialakítását is jól szolgálhatja. Egyidejűleg ugyanakkor veszélyforrásokat is hordoz magában, amelynek történelme manipulatív politikai célok érdekében is felhasználható, akkor a XIX.-XX. sz. története ilyen.”

Szerencsés Károly a fenti problematikát nem egyszerűen a magyar történelem oldaláról közelíti meg (Az 1867-1990 közötti magyar történelem tanításának neuralgikus pontjai), hanem a közel(?)múlt nemzeti történelme tanításának erkölcsi felelősségére is utal: „A címben említett 123 év nagyszerű és taszító, dicső és lehangoló története itt lüktet mindannyunk ereiben: gyermekünket a századfordulón épült iskolába iratjuk be; a 'földalatti' számunkra nem idegenforgalmi látványosság, hanem tömegközlekedési eszköz; a Gellért Szállóra ma is büszkék vagyunk, még ha nem is indulnak előle hidroplán taxik, mint a harmincas években;...”

A házak falai a golyónyommal – 45 vagy 56? A nagymamák múlt századi születési dátumaikkal, s bibliájuk hátsó lapjára beírt gyermekeik, unokáik, dédunokáik, ükunokáik neveivel; anyák három műszakkal s a történelemmel megáldva; sztahanovos, téeszcsés, trabantos nagyon büszke huszadik századunk, amikor a történelem betüremkedett az emberek magánéletébe, s nem volt menekvés.”

Írásának egyes elemei éppen úgy felhasználhatók az oktatási folyamatban, mint *Szarka László* szó szerint hiánypótló „A magyarországi nemzeti kisebbségek legújabbkori történetének vizsgálata 1968-1990 között” című tanulmánya.

Zsoldosné Olay Ágnes nagy pedagógia rutinról tanúskodó munkája a helytörténet kiiktathatatlan szerepéről győzi meg a szaktanárokat; *Miltényi Miklós* pedig a történelemtanítás speciális képesség- és személyiségfejlesztő lehetőségeiről, a projektmódszer, a szimulációsjáték alkalmazásáról.

Szabolcs Ottó írása a kötet metodikai tanulmányainak sorában a történelemtantervek oldaláról közelíti meg a tantárgy oktatásának célját, ismeretanyagának problematikáját, a multiperspektivikus történelemtanítás szükségességét.

V. Molnár László koncepciózus szerkesztői munkáját igazolja, hogy éppen *Deme Tamás* költői ihletésű és filozófikus mélységű tanulmányával zárja a kötetet. A „Játék az idővel avagy szinkron metszet és időszintézis” című írás a történelemtanítás szűkebb körén túltekintve a történetiség kérdéskörét a művészeti nevelés integrációjában vizsgálja, mégpedig a tanulói ismeretszerzés, képzés felől közelítve meg a témát: „Gyógyításra szorulónak tartottam nevelésünket, gyerekeinket (sajnos ma is fertőző) konzervatív történelemtanítás betegségéből. Az időszintézis egészségét állítottam szembe az iskola bajával.

Amit betegnek tartottam (tartok) benne, az mindenekelőtt a „kávéskanalas” ismeretadagolás nem viszonyiszemléletű szakaszossága, az egyirányú diakronikus szemlélet unalmas monotóniája. (Amelynek következtében a szokásos őskor – ókor – középkor gyaloglópályán kocognak a történelemórák, s csak akkor érnek az újkor és legújabbkor szakaszaiból a jelenkorba, midőn az iskolaviselt gyermek eléri 13-14. évét, illetve a gimnáziumban 17-18. évét. És addig?)

A kötet bevezetőjében ez olvasható: „Világosan kell látnunk azt is, hogy a történelem-tanítás iskolai megújítása elválaszthatatlanul összefügg az egyetemi és főiskolai tanszékek színvonalának javulásával. Enélkül ugyanis a történelemtanítás továbbra is 'lőporos hordó' marad.”

A kötet tanulmányaiba foglaltakat megszívlevélve, alkalmazva viszont reménykedve tesszük hozzá: „talán mégsem”.

Hiszen életre hívói ezért tették közkinccsé munkájukat.

Új törekvések a történelemtanításban. Keraban Kiadó, Budapest, 1993.

SÁVOLY MÁRIA

Csorba Csaba: Regélő váraink

„Vár állott, most kőhalom...” – e címet adta Csorba Csaba könyve bevezetőjének. Bár Kölcsey szavait talán túl sokszor idézik, úgy vélem, ebben az esetben nehéz lenne mással helyettesíteni, mivel minden betűje sajnálatosan igaz. A történelem viharaiban váraink többsége elpusztult, rommá lett, s csak kevés maradt ránk ép állapotban. Ám ha múltunk e monumentális emlékeinek nagy része elenyészett, akkor annál fontosabb, hogy feltárjuk a róluk szóló forrásokat, s gyarapítsuk a velük foglalkozó könyvek számát. Szerencsére a magyar vártörténeti irodalom meglehetősen gazdag, mind a tudományos, mind az ismeretterjesztő művek tekintetében. Ehhez a mű szerzője, Csorba Csaba már eddig is jelentős mértékben járult hozzá. Írásaiban a vártörténet eddig megválaszolatlan kérdéseire igyekezett feleletet adni, mindig alapos irodalmi- és forrásbázisra támaszkodva.

A „Regélő váraink” szintén egy, a tudományos ismeretterjesztésben meglevő űrt próbál betölteni. Az eddig megjelent vártörténeti témájú könyvek vagy a legendákat és meséket, vagy a történeti adatokat gyűjtötték össze. Csorba munkája a kettő szerencsés ötvözete, s mint könyve utószavában utal rá, a múlt század második felében keletkezett hasonló jellegű, de kevésbé átfogó műveket tekintette előképének.

A könyv rövid bevezetőjében a szerző mindenekelőtt igyekszik tisztázni a „vár” fogalmát. Megállapítja, hogy az „valójában összetett fogalom”, amely „mindenfajta erődítmény legegyszerűbb, legegységelműbb és leginkább közérthető megjelölésére” szolgál.

Ezt követően végigkíséri a Kárpát-medence vártörténetét. A vázlatos, de lényegretörő áttekintés a rézkori, a bronzkori, illetve a kelta földvárak, majd pedig a különféle római erődítmények rendszerének, építési módjának bemutatásával kezdődik. Ezután tér rá a magyar várépítészere, amelyet korszakokra tagolva tárgyal. Elsőként a vármegyei központtá való korai magyar földvárakról szól, s ezek kapcsán áttekintést ad a Szent István-korabeli, a várakhoz szorosan kötődő közigazgatási szervezetről is. A XII-XIII. századról szólva felhívja a figyelmet, hogy az írásos forrásanyag hiánya ellenére nagyon valószínű, hogy a királyi várak mellett már ekkor is épültek kisebb magánvárak. Részben ezek megletének tulajdonítja, hogy a mongol támadás nem járt sikerrel. E pusztai lovas népek ugyanis csak nehezen birkóztak meg a magas falakkal körülvett erősségekkel.

A tatárjárást követő időszakban megélenkülő várépítés kapcsán Csorba áttekinti, kik, hol, miért és hogyan emelték ezen erősségeket, s hogy e korszakban (a lőpor megjelenése előtt) hogyan zajlott a várvívás. Rendkívül érdekes a várak belső életének, mindennapjainak ábrázolása. Ezután bemutatja, hogy a puszkapor és az ágyú megjelenése hogyan